

*The culture* lijkt als informele gemeenschap onvangbaar. Ik had bijna geschreven ‘erfgoedgemeenschap’, maar in dat begrip uit de systeemwereld van de beleidsmakers gaan de dragers zich niet herkennen. De dilemma’s in een notendop. Moedig van de Nederlandse Unesco Commissie om deze niet uit de weg te gaan of glad te strijken. Wat wij als ongrijpbaar en fluïde beschouwen is sterk afhankelijk van onze manier van kijken, van ons wereldbeeld. In die zin verwijst het ‘onvangbaar’ uit de titel van dit advies naar de huidige ordening van het cultuurbestel. Want als je beter kijkt en je verdiept in de informele structuren, blijken er wel degelijk ook conventies, regels, afspraken en ideologische uitgangspunten te bestaan, zoals *change the game* (activisme), *each one teach one* (leerprocessen) en *making something out of nothing* (ondernemerschap). Daar heeft de gemeenschap van *the culture* geen Raad voor Cultuur voor nodig.

Onvangbaar lijkt deze groeps cultuur doordat ze formeel georganiseerd is. In subsidieland besta je immers niet zonder rechtspersoon voor rekening en verantwoording. Waar dit hele advies impliciet om vraagt is een paradigmawisseling. Onder een paradigma verstaan we de manier waarop dingen samenhangen die door onze culturele categorieën zo vanzelfsprekend lijken dat we de werkelijkheid niet anders kunnen zien. Die ijzeren samenhang is echter schijn: dezelfde dingen krijgen in een andere betekenisvolle samenhang, in een ander paradigma dus, een nieuwe plek en betekenis. Zaken die er altijd al waren worden dan opeens evident zichtbaar en (be)grijpbaar.

In de huidige ordening van het Nederlandse cultuurbestel staan de instellingen centraal. Die krijgen geld op voorwaarde dat ze voldoen aan beleidscriteria, zoals excellentie, inclusie en diversiteit. Mooi geregeld, zo lijkt het, maar dat geldt alleen voor de gevestigde orde. Het systeem rammelt aan alle kanten, en zelfs nieuwkomers die braaf door het hoepeltje springen krijgen nauwelijks toegang tot de culturele basisinfrastructuur die vol dode hoeken en blinde vlekken zit.

In plaats van instellingen kunnen we veel beter dragende gemeenschappen als uitgangspunt nemen voor een nieuwe subsidiesystematiek. Laat het paradigma kantelen naar populaties

in culturele ecosystemen. De metafoor van het ecosysteem is heel toepasselijk. De kwaliteit ervan wordt immers afgemeten aan de mate van biodiversiteit. Hoe meer diversiteit, hoe beter het culturele ecosysteem in termen van veerkracht, aanpassingsvermogen, onderling verbonden netwerken, kringlopen, habitat en leefgemeenschappen. Hier is veel over te zeggen, maar dat hoort thuis in een ander advies. Bezien vanuit de notie van culturele ecosystemen is *the culture* helemaal niet onvangbaar en vitaler dan menige cultuurinstelling.

Ik begrijp ook wel dat in de aanbevelingen van dit advies niet de roep om een paradigmawisseling is opgenomen. Die laat zich niet zonder enige disruptie voltrekken. Maar wie de persoonlijke bijdragen leest, weet dat de tijd rijp is voor een fundamentele herziening van het cultuurbestel. Een kenmerk van paradigma’s is dat ze niet geleidelijk veranderen, maar plots omklappen. Dat voelt niet veilig, maar cultuur gaat niet alleen over behaaglijke *safe stories*. Laat ons meer onzekerheidsvaardig worden en het gesprek met jonge en toekomstige generaties beter aangaan, zeker wanneer die tot de diaspora behoren. Ik verwijs daarbij graag naar de te weinig bekende [Unesco-verklaring over de verantwoordelijkheden van de huidige generaties tegenover toekomstige generaties uit 1997](#). Met deze nota zijn we enigszins op dit ongemak voorbereid.

De hoofdtitel van dit advies laat zich ook lezen als onvervangbaar. Hiermee verwijst de Nederlandse Unesco Commissie terecht naar een essentieel kenmerk van cultuur, te weten de notie van onvervreemdbaarheid. Dit heeft niets met fysiek eigendom uit de systeemwereld van het Burgerlijk Wetboek te maken, maar met het gegeven dat culturele elementen onlosmakelijk in tijd en ruimte verbonden blijven aan de leefwereld van dragers en hun voorouders. Het is de wereld van *commons* en *common goods* waarbij niet het private bezit, maar het delen en beheren door de gemeenschap centraal staat.

Ook al willen we het niet graag zien, de wereld van de cultuur is uitermate hiërarchisch, met zowel formele als informele statusverschillen. Het stikt van de canons en de lijstjes. Zelfs van een laagdrempelig bedoelde ‘Nationale Inventaris van Immaterieel Erfgoed’ wordt voor gemeenschappen in de systeemwereld

een hordenloop van erkenning gemaakt. Als diversiteit en inclusie achterblijven, formuleren we een capaciteitsprogramma als pleister op de wond. We gaan ‘helpen’ om binnen de kaders van onze culturele categorieën te kunnen scoren. Uit de persoonlijke bijdragen blijkt hoe gevoelig de afkeer van bevoogding en goedbedoelde plak- en lijmmiddelen ligt en verwijst naar aantasting van eigenwaarde en autonomie.

Helemaal allergisch is men voor het zich door gevestigde instellingen toe-eigenen van de onvervreemdbare hiphop om beleidsdoelen voor subsidiegevers af te kunnen vinken. Je wordt gebruikt om je kunsten te vertonen, zonder dat er iets verandert en je werkelijk toegang krijgt. Dat is de oude participatie van *deelnemen* zonder daadwerkelijk met zeggenschap *deelhebben*. De uitvoeringsagenda van het te ondertekenen Verdrag van Faro door het ministerie van OCW beschouw ik in dit opzicht als een hoopvol, wenkend perspectief.

‘Niet de Waarheid, maar het Gezag stelt de wet’, zo luidt een klassiek gezegde over autoriteit. Er ligt onverbloemd veel waarheid in dit advies besloten. Gelukkig heeft de Nederlandse Unesco Commissie ook gezag, en al is het niet om de wet te stellen dan toch zeker om te agenderen dat een paradigmawissel, die overigens veel verder gaat dan *the culture*, onvermijdelijk is.

Gerard Rooijackers

Gerard Rooijackers richt zich in het kader van het Verdrag van Faro op de betekenis van commons in culturele ecosystemen. Hij was verbonden aan het Meertens Instituut van de KNAW en van 2000 tot 2010 bijzonder hoogleraar Nederlandse etnologie aan de UvA. Tot 2021 was hij lid en adviseur van de Raad voor Cultuur, specifiek op het gebied van immaterieel erfgoed. Ook ontving hij in 2002 de Prins Bernard Cultuurfondsprijs voor de Geesteswetenschappen.